ממעיינות החג

פסח

להעשרת העושים במלאכת החג

נספח לידיעון

מגיש: ארכיון החגים הבינקיבוצי
בית-השיטה

צייר: זאב רבן. בהוצאת בצלאל, 1923.

הגדת גבעת-ברנר
איור: אריה חצור

פתח - דבר

במבט בוחן אל ניסיונות ראשונים של סדר-פסח בקיבוצים של שנות העשרים, נמצא שבערב ליל-הסדר, הדגש הושם על ההתכנסות החגיגית של חבורת החלוצים לציון חג החרות והאביב על אדמת ארץ-ישראל. שמחת יחפנים מתפרצת בשירים חסידיים, לפורקן ובגעגועים לבית-ההורים.

מזלו של קיבוץ עין-חרוד, שהיה כבר גדול במספר נפשותיו מראשיתו וזכה לחברה רב-גילית. שכבר היו לו משפחות וילדים ראשונים, ובקירבו היו תלמידי חכמים ספוגי מסורת ויודעי חג וביניהם מורים ואנשי הגות, וסופרים.

זאת בניגוד לקיבוצים רבים ראשונים של שנות השלושים, שהיו חברה חד-גילית, חבורה של רווקים, ללא ילדים וללא הורים.

נוכחות הילדים הראשונים ליד שולחנות ה"סדר" חייבו רצינות, יחס ואף השתתפותם בפועל. ילדים ביטאו את האופטימיות בעתיד הניסיון ההתישבותי. הם היו אלה ששאלו את הקושיות האקטואליות, שביטאו את המציאות האכזרית של רציחות, של ההגנה על הנפש, של סגירת שערי-הארץ, של ראשית זוועות השואה.

מבחינה טקסית הלב והחושים היו מכוונים
לטבע ולקציר העומר, ("השמש במערב יורדת")
לפי הטקסט המסורתי של המשנה, מימי בית שני.
שיר זה מושר עד היום בקיבוצים בטקס העומר.

והיכן קריאת ההגדה המסורתית?
זו תופעה מעניינת ארצית וספונטנית, ללא יד
ומוסד מכוונים.
בכל הקיבוצים של הקיבוץ-המאוחד,
חבר-הקבוצות, והקיבוץ הארצי, ללא חריג,
מאז שנות החלוצים והארבעים לא הונחה
ההגדה המסורתית כפי שהיא: כי החלוצים
העולים לא מצאו את חוליית הסיפור ההיסטורי-
ביאוגרפי של תקופתם נרמזים בהגדה.
באיזכור לסיפור יציאת בני-ישראל
מבית-עבדים, ועלייתם והאחזותם בארץ-ישראל,
כי הגלות היא עונש, וכפרת העונש = לשוב
הביתה לעבודת אדמת-האבות.
בהגדה המסורתית, חסרה לשון הסיפור הדרמטית,
הנפלאה והמובנת לילד, כפי שהוא קורא בה
בספר "שמות". מה גם שעורכי ההגדה המסורתית
השמיטו ומחקו את גיבור הדרמה, את המנהיג -
מ ש ה. וכל שנותר בהגדה המסורתית הוא
מדרש - קוד, נרמז, קשה ולא מובן לילד
ולמבוגר.
אכן, רבה הדרך שעברה ההגדה הקיבוצית
מסדרי פסח הראשונים בקיבוץ עין-חרוד
על-יד מעיין-חרוד בשנות העשרים, עד להגדה
התנועתית האחת כיום, שקוראים בה ומגידים
אותה ארבעה דורות, סבים, דור ראשון, בנים,
נכדים ונינים, משפחות - חמולות רב-גיליות,
הביטוי החגיגי של קהילה קיבוצית חוגגת.

הִגִּיעַ לֵיל פֶּסַח
כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ
אוֹמֵר הַלֵּל.

כתיב ועיצוב:
דוד אלף (איילת-השחר)

תעודות ועדויות

סדר פסח, הגדה־של־פסח וטקס העומר בעין־חרוד

סקירה התפתחותית מתועדת

אריה בן־גוריון

אזכור: ליל־הסדר הראשון באום־ג׳וני, בשנת תרע״א. הייתי עם קומץ הבחורים והבחורות, אשר בארשת פניהם הקורנות קראו את ה״מה־נשתנה״ החדש של חיינו, ותהיתי אותה שעה: השומעים? הישמעו את צלילי ההגדה החדשה אבותיהם ואחיהם הצעירים, המפוזרים בעולם הגדול? אותו כינוס שנתכנסנו בליל־הסדר נסתיים בסערת ריקודים. גורדון הזקן ובוסל הצעיר השתלבו במחול הנלהב כשהם שרים: ״בוקר, בוקר! בוקר בא – לעבודה!״[1]*

יוסף שפרינצק

למען ילמדו בניכם

חג הפסח הוא אולי גם היחיד מכל החגים שבו עדה חילונית כמו זו שבקיבוץ הופכת להיות עדת אנשים מאמינים; אם אמונה היא תחושת צניעות בפני משהו הגדול ממך; זהו חג שהשמחה בו היא שמחה של קדושה. עיצובה של מסורת עממית, ומסורת חג בתוכה, אינו נעשה ביום ואינו אפוס של אמן יחיד, אלא מקפל בתוכו מהלך עצום של חיי עם, מהלך שמצטמצם בסופו רק עד־כדי סמל. אולי מכל החיפושים והנסיונות של דורנו לא יישאר בהגדה לעתיד אלא רק פסוק אחד. אבל חיפושים אלה הנעשים דווקא על־ידי אנשים המכונים ״חילוניים״ הנם, לדעתי, ממעשי הקדושה הבלתי־מודעים של הדור. סבורני, שאין תנועה מהפכנית שניה בתולדות האנושות, שנתחייבה בכל־כך הרבה שבירות כלים, שנתחייבה בניתוק גיאוגרפי, ביולוגי, אבל בעיקר ניתוק היסטורי, שאילץ אותה לכפור בהוויית אלף שנות גולה [...] אנו מדגישים בחג

הגיע ליל פסח: הלילה הזה כל העולם כלו אומר בו הלל: הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים:

טל

תן לרצות ארצך צוה שנה טובה
שיתנו ברכה בדיצך ומעטרת פרי הארץ
רב דגן ותירוש לגאון ולתפארת
בהפריצך קומם עיר כסכה נותרת
עיר ברה חפצך שימה בידך עטרת

בטל

שמור את חדש האביב
זכור את היום אשר בו יצאתם

אריה חצור : הגדת גבעת ברנר • 1956

ה־יָפִית, הָאָבִיב!

הפסח את חג האביב, אבל האם אין זה אנושי, שדור זה מבקש להחיות בתוך ההגדה גם את זכרון פסח ראשית האביב בארץ המולדת, הן משום שכך, בעצם, חגגו גם אז, והן משום שיש בזה מתן גמול למעשה ידיך בדורך, שאתה נוכח לראות שמעשי ידיך היום אינם מבודדים, אלא נשפכים לתוך הנהר הגדול של מיתוס־עם...[2]

אבא קובנר

חג הפסח של הקיבוץ הראשון בעמק

החתירה לחיפוש תכנים, לביטוי מלאות־חיים של אנשי הקיבוץ בראשיתו, דחפו גם אל חיפוש תכנים לחג. דווקא מפני שהחג יוצר פנאי ורוגע ומעורר געגועים וזכרונות, שאלו עצמם: במה נמלא נפשנו בחג? כיצד? מה יהיו סמלינו עתה ובאיזה טקסטים נשתמש למען ידברו ללבנו, כאן?

החג הראשון שבא על ביטויו המעוצב, היה סדר־פסח וטקס קציר העומר. קציר העומר פתח את החג בשדה שלנו, עם ברכת התבואה החדשה,כנוהג בני־עמנו בימים מקדם.

מקום ההתרחשות: העמק, עמק יזרעאל שנגאל.

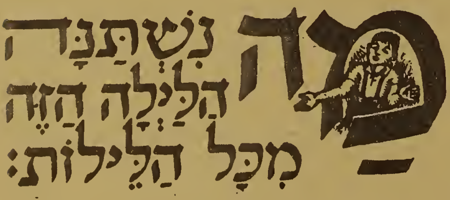
השנה: תרפ״א (1921)

חבורת צעירים יהודית, חילונית, מחפשת ביטוי יהודי מקורי בארץ־ישראל, ביטוי שיש בו גם מן ההתנתקות מבית־הורים בגולה ותכניו המסורתיים־יהודיים, התרחקות מארחות־חיים גלותיים, ובו־בזמן – צמאון להמשכיות וחיבור אל המורשת הלאומית.

היתה כפירה ונתגלעו ויכוחים. ובעת ובעונה אחת – התמסרות לעבודת כיבוש הארץ העזובה כלעבודת קודש. היטיב לבטא את חוויות דור העליה השלישית, ״החלוץ־היחפן״ המשורר אברהם שלונסקי – מאנשי ״גדוד העבודה״ שעלו ליישב את עין־חרוד, למרגלות הגלבוע – בדַמותו את עצמו לנער שמואל במקדש שילה, כאשר הוא שוכב ער על יצועו, ושומע בחצות את הקול הקורא לו לקום ולהתייצב לעבודת הקודש ועונה: ״הנני!״ כך גם הוא, החלוץ אברהם, נענה לקולו הפנימי לעלות ולהכשיר את ה״משכן״ בעמק יזרעאל, על גדת מעין גדעון.

וכך מסתיים שירו ״התגלות״:

וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד. וּבְנֵי עֵלִי נְבָלִים
וַאֲנִי עוֹד נַעַר.
אַךְ הִנֵּה שׁוֹאֵג יְקוּם, הִנּוֹ כּוֹאֵב וְרָן
וּבַמִּזְרָח הָאָדֹם, אֶצְבַּע בָּרָק לִי קוֹרְאָה.

מעצבי החג בעין־חרוד באו מבית מסורתי בעיירה, ספוגי יהדות מן המקרא והתלמוד, אמונים על מנהגות מסורתיים ומורשת רוחנית יהודית. כך הצייר חיים אתר (אפתיקר), בעיטוריו לחג הפסח שילב את המוטיב היהודי המסורתי מהגדות עתיקות בעיטורים המחודשים שלו, שקישטו את קירות חדר־האוכל המשותף של עין־חרוד בימי החג. אותו מוטיב נמצא גם בציורים המלווים את הגדת הפסח של עין־חרוד על אותיות הדפוס המסורתיות שלה. והמלחין פוסטולסקי, גם הוא מראשוני עין־חרוד, שהיה ספוג שירים חסידיים עממיים מהעיירה ונגינות של תפילות, ששרו בימים טובים בבית־הכנסת – מיזג בלחניו המקוריים אותם ניגונים משם, מרוּעננים בחדווה ובכאב של מציאות־חיים חדשה. ונחום בנארי, שהגיע לעין־חרוד באמצע שנות העשרים ומאחוריו שנים של העמקה בלימוד תורה, נהיה לאחד ממעצבי המבע המקורי והמחודש לחג היהודי המסורתי והקדוּם כאחת. ושושנה המורה, היא שושנה צ׳נסטחובסקי, מראשוני המורים והמחנכים של ילדי עין־חרוד, השקיעה משאר־רוחה בעיצוב צורה לשבָּת ולחג בחברת הילדים.

בראשית היתה תורה־שבעל־פה: חבר קיבל בליל ה״סדר״ קטע־קריאה בציבור, פסוקים מהתנ״ך או מתוך ההגדה. לאלה הוסיפו קטעים מהגוּת בת־זמננו או שיר של משורר בן־זמננו,

שרוח הזמן הזה מפעמת בו. הקורא קרא קריאתו מהנייר, והנייר אבד... מסכת מודפסת עם קטעי־קריאה עדיין לא הונהגה. כך היה בשנת תרפ״ב ונמשך עד שנת תש״ד. ואכן, כמה וכמה מהטקסטים הללו חזרו והושמעו שנה בשנה וקריאתם הפכה למסורת מקומית. אבל כל השנים הללו חיפשו מעצבי החג שביל נוסף לביטוי החג על דרך חלוצית־לאומית מתחדשת, בנוסף לאלמנטים המסורתיים. הם חיפשו חוטים המקשרים אותנו לימי קדם, בשֶבת העם על אדמתו, כאשר חגג את חגיו הלאומיים והדתיים כמקשה אחת. מתוך החתירה אל המקור הראשוני, הגיעו מעצבי החג לחידוש חגי הטבע האנושיים־לאומיים־מסורתיים: פסח – חג האביב וראשית קציר העומר; חג השבועות – חג הביכורים. עתה הוסיפו עליהם נסיונות לעיצוב חדש גם לחג הסוכות כחג האסיף ואף ניסו להחיות כבימים מקדם את שמחת־בית־השואבה.

מספר שלמה לביא (לבקוביץ) מאנשי העליה השניה וממייסדי עין־חרוד, בספר זכרונותיו ״מגילתי בעין־חרוד״,[3] על ליל־הסדר הראשון בעין־חרוד:

חג הפסח. זכרון חג החירות הזה, הראשון בעין־חרוד, דומה עלי כי לעולם לא אשכחהו. ודאי, כל החגים אשר באו אחרי הראשון, עלו עליו בסדריהם, בשמחתנו עם ברכת ילדינו, עלו עליו גם בתכנם וביד הרחבה שנהגנו בהם [...] אבל אף אחד מהם לא נחרת כך בזכרון כמו אותו חג ראשון. הוא חרות בזכרוני כאיזה חג־ילדות, כחג שבדמיון מימים רחוקים.

[...] והנה זכיתי־זכינו: הבית שלי–הבית שלנו, מכין סדר לחג החירות היהודי, ומכין אותו ברצינות, ומכין אותו בכל השפע אשר תנאינו הִרשו והרבה למעלה מאשר תנאינו הרשו. [...] צריף העץ הגדול והארוך, חסר התקרה, בעל הקירות מעץ ישן, שחור, לא מהוקצע, הקורות השחורות בולטות פנימה, וסדקים בין הקרשים המבוקעים מחום השמש ומשימוש רב – צריף זה היה על החברים והחברות להפוך לאולם חג מקושט. שלוש או ארבע פעמים סיידוהו לבן־לבן. את קורת הגג חיתלו בירק מכל אשר מצאו, בין קורה לקורה נקשרו ונתלו קני־סוף ירוקים (ענפים אחרים לא היו לנו עדיין, מלבד כפות תמרים מעטות מן התמר אשר בריחניה) עד שגג הרעפים השחור לא נראה לעינים. את הקירות הלבנים קישטו בכפות תמרים עם פרחי־בר אביביים מכל אשר מצאו. על הקירות למעלה, כמסגרת סביב, פסוקים מההגדה שהבולט מהם ביותר, מול הכניסה: ״כל דכפין ייתי וייכול״. וסביב סביב לקירות ובאמצע, על רצפת הקרקע המיושרת והמרובצת – עמדו סדורים השולחנות הקבועים והארעיים, מכוסים מפות לבנות וזוהרות (לא ידוע מאין הושגו) ומקושטים בפרחי־בר ששמום בחצאי־בקבוקים, עטופי נייר צבעוני, ובצלחות שעליהן ערוכות מנות האוכל, שהוכן לאכילתו קר. הצלחות, אמנם, של פח ומעט ביניהן החדשות, אלא מכוסות היו כולן במצות לבנות וביניהן בקבוקי יין לרוב. ארבעה ״לוקסים״ גדולים האירו את האולם החגיגי ומלבדם עוד הרבה מנורות קטנות בזכוכיות מבהיקות ועטופות נייר צבעוני בבסיסן. כה הרבה היה האור באולם ולא פחות מכך בלבבות.

ובאותו פרק הזכרונות ממשיך ש. לביא ושר שיר הלל לליל־הסדר הראשון אשר סוף־סוף זכה לו בקיבוצו, בעין־חרוד. ואחר־כך הוא מתאר את לילות־הסדר הבאים בעין־חרוד:

התכנסותם החגיגית של קרובים וידידים, המסובים בצוותא ושרים "שירה של יום־טוב", רב האור באולם ובלב, קוראים מן ההגדה הראשונה המצוירת, ילד שואל ארבעת הקושיות, וחבר ותיק עונה עליהן בתשובה המסורתית "עבדים היינו" ומוסיף גם מעניני דיומא. ולביא מסיים תיאורו בשורות הבאות: "זוכר אני, שמדי פעם הייתי יוצא החוצה לנגב את העינים. האם היה על מה להתרגש? [...] כל אדם אחר, שגם הוא היה חי שבעה־עשר פסחים כאלה של געגועים אילמים, היה אולי גם הוא צריך לנגב את עיניו בראותו את עצמו חוגג כה יפה, בביתו שלו, שבעצם ידיו הוא בונה אותו, ושכה הרבה מרץ, מחשבה ותקוות וכליון־נפש, מושקעים בו."

אוסקר עץ־חיים, מראשוני החלוצים־העולים מגרמניה, שבא לעין־חרוד בשנת 1923, מספר במכתב להוריו בגרמניה, כי חג הפסח בשלוש השנים הראשונות לשהותו בעין־חרוד, היה מעין הילולה של שירה, ריקודים ו"אוכל טוב". "בסעודה היו מצות ויין. בערב באו בחורים ובחורות צעירים מגדוד־העבודה. בראש דהרו הבחורים על סוסים ערבים מהירים ונפלאים [...] אחר־כך נפתח מחול נפלא, פראי, קצבי. במרכזו של מעגל בערה מדורה והאירה את הלילה, שהיה בהיר בלאו הכי. המעגל הלך והתרחב, הכול רקדו שלובי־זרועות..."[4]

המבנה הסוציאלי המיוחד של עין־חרוד מראשיתה השפיע על אופי החג: מבנה רב־גילי ומגוון מבחינה חברתית. היו שם חברים צעירים, שרובם עלו עם העליה השלישית מרוסיה לאחר המהפכה, וביקשו להינתק מכל הקשור למסורת ולגולה. אך היו שם גם משפחות עם ילדים מאנשי העליה השניה. חברים אלה עברו כבר את שלבי ההשתרשות הראשונים בארץ, וביקשו בחג משהו משאר־רוח; וכן היו שם צעירים מפולין וליטא, ספוגי מסורת יהודית, שרצו לתת לחייהם בחברה השיתופית הגדולה צביון בעל תוכן־חיים עשיר יותר, ומכאן כמיהתם לעיצוב מסגרות הווי וחגים שיש בהן משום "עליית נשמה".

בין חברי הקיבוץ נמצאו גם ממיטב "אנשי־הרוח" – הוגים, מורים מחנכים ואמנים – אשר תרמו לתהליך החג ועיצובו מכוחם והקנו לו משמעות רוחנית וחינוכית עמוקה יותר.

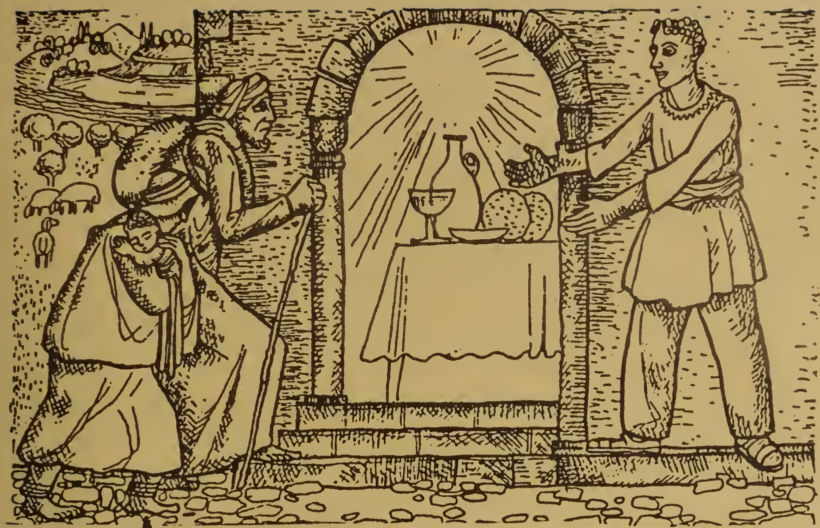
חג הפסח היה ראשון החגים בקיבוץ שהתחיל להתפתח באופן מקורי, בהיותו נושא רעיונות של מרד ושחרור לאומי מזה וימי אביב מזה. רעיונות אלה הלמו את הלך־מחשבתם של החלוצים הצעירים והוותיקים כאחד.

* גדעון קיין, כפר־גלעדי (גם בעמוד הקודם) ☆ 1950 *

ב־1927 כבר הונהגו בעין־חרוד מסגרות של התכנסות "מסורתית" בליל־הסדר. היו מקפידים, שבהכנות לחג, ישתתפו רוב חברי המשק. לפני כניסת החג נהגו לסייד את חדרי המגורים בצריפים, לנקות את החצר ובו־בזמן גם לסיים את התיקונים והשיפוצים הנדרשים בחדר־האוכל לקראת ליל־הסדר. היו מקשטים את הקירות והשולחנות בפרחי בר ועורכים את שולחן החג ברוב הדר.

הביטוי העיקרי של החוגגים בליל־הסדר היה בשירים המסורתיים ששרו בצוותא. כן קראו לפני הציבור קטעים בנושא החג. ולאחר־מכן – ריקודי "הורה" סוערים.

הא

הגדת גבעת–ברנר. איורים: אריה חצור

במשך השנים התגבש בהדרגה צביון מוגדר יותר לחג. כאמור, ראו לפניהם המעצבים את החג כמה עיקרים חשובים שביקשו לתת להם מבע: "ניתוק מכבלי שעבוד", "יציאה מבית עבדים", "צעידה לקראת קוממיות לאומית" ו"כמיהה לחירות אישית, לאומית וסוציאלית", וכמצוין בדברינו לעיל – הדגשת הקשר המחודש עם עבודת האדמה, עם הטבע והארץ המתבטא בחג האביב, חג האדמה וראשית הקציר.

קשר זה לאדמה ולחיי הטבע הביא בעקבותיו להתפתחות טקס העומר, שבמרכזו – "ראשית קציר חיטים". על־ידי טקס זה ביקשו המחדשים ליצור קשר עם ימים קדומים, ימי שבת אבותינו בארצם לבטח – והמשכו – ליל־הסדר, זכר ליציאת מצרים. כך נשזר חג הפסח המחודש של החלוצים־המתיישבים הצעירים במשזר ההיסטורי רב־המורשת של עמנו.

נחום בנארי, שכאמור, היה אחד מראשוני מעצבי החגים בקיבוץ, ניסח גישה זו בדברים הבאים:

בשעה שצריכים היינו לקבוע את היסודות הרוחניים של החג, בהתאם לתפיסתנו, הבינונו שיש צורך להישען על שני עיקרים שמקורם במסורת בעבר: א. מסורת החג תתבסס על זכרונות היסטוריים. ב. שימוש בסמלים: החומר הסמלי אשר קודש במשך דורות ושבעצם הופעתו הוא נושא חוויות עמוקות, המעוררות בזכרונות של דורות קדומים. כי החומר המסמל את החגים הוא הרבה יותר עתיק מן הזכרונות ההיסטוריים הקשורים באותו יום.

נביא בזה קטעים מיומנו של יעקב מחנימי,[5] ומרשימתו של יהודה אדלשטיין, איש "החלוץ" מרוסיה,[6] – שניהם חברי עין־חרוד, המתארים את החג:

יום שבת, י"ד בניסן, תרפ"ג.

יום בהיר וצח, בערב סידרו יפה את חדר־האוכל. את השולחנות כיסו במפות לבנות והעמידו עליהם עציצי עצים ופרחי־בר. באמצע האולם ערכו שולחן לילדים. [יצחק] שוויגר המורה ערך "סדר" לכל פרטיו ודקדוקיו, ואחרי גמר האוכל עזבו הילדים את האולם.

אחרי האכילה יצאו [הכול] בריקודים ושרו שירים שונים כנהוג. פישקו המורה הקריא הגדה שחיבר בעצמו. חלק מאנשי המקום נסע בעגלות לתל־יוסף ואחרי

אל תירא

כִּי גְאַלְתִּיךָ
קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי
אָתָּה: כִּי תַעֲבֹר
בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי
וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי תֵלֵךְ בְּמוֹ
אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר בָּךְ:
אַל תִּירָא כִּי אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא
זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ: אֹמַר לַצָּפוֹן
תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי
מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ: אַל תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ: כִּי
אֶצָּק מַיִם עַל צָמֵא וְנֹזְלִים עַל יַבָּשָׁה

אֶצֹּק רוּחִי עַל
זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל
צֶאֱצָאֶיךָ: וְצָמְחוּ
בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים
עַל יִבְלֵי מָיִם:

* אריה חצור: הגדת גבעת–ברנר • 1956 *

בלותם שם איזה זמן בריקודים נסעו לבית־אלפא. בבית־אלפא נוספו אליהם אנשי המקום ונסעו לקבוצת הגבעה, שם בילו עד שלוש לפנות־בוקר, בערך, ושבו בשירה [הביתה].

יעקב מחנימי

[תרפ"ג–1923] וכך התחיל ה"סדר" [...] בעין־חרוד: מבעוד יום יצא המורה, היחידי שהיה אז במשק, עם קבוצת ילדי בית־הספר – קבוצה קטנה למדי בימים ההם, לשדה, לקצור במגל קצת שיבלים. לאחר שסידרו כמה אלומות דקות, שבו לבית־הספר. בערב עם צלצול הפעמון, כשכל החברים התאספו לחדר־האוכל, הופיעו הילדים המעטים, עם המורה בראש, השיבלים ביד ומגל על השכם; השנה ההיא היתה שנת ברכה. ועל זה הודיע אחד הילדים: "שנת ברכה היא לנו השנה!" לאחר הודעת הילד, התחילו הילדים לשיר ולרקוד. ובזה תם ונשלם ה"סדר". הקריאו עתון היתולי ואחרי הארוחה, ביקור במשקים.
[תרפ"ד–1924] [...] השנה שנת בצורת היתה. התבואה בשדה טרם השתבלה, חלקות קמלו, וחלקות נשדפו. הילדים, שמספרם גדל במקצת, יצאו עם המורה בבוקר לשדה לקצור שיבלים. דקות, רזות ונמוכות השיבלים. אלומות צנומות בידיהם הקטנות. התכונה במחנה רבה: סיוד וניקוי ואכילה בחוץ. הובילו את הלוקס לחיפה לתיקון לכבוד הפסח, ולאור פנסי־הרפת סועדים בחוץ. ליל התקדש החג. אור רב בחדר־האוכל. השיגו עוד לוקס קטן. החברים על מקומותיהם. בולטים גם כמה אורחים. מורגש החג. והנה הושלך הס, אל הבמה בא בריצה ילד, נושם בכבדות ומכריז: "היינו היום בשדה, ראינו את הקמה, ויש לנו לבשר לכם בשורה רעה: שנת בצורת תהיה לנו." רעד עובר באולם. מופיע ילד שני, לבוש כתונת לילה ארוכה, ששרכה וכיסתה את רגליו, זקן לבד יורד על מידותיו ומקל בידו; מתחיל לברך את הציבור: "ויתן לך האלוהים מטל השמים ומשמני הארץ" וכו'. אחר־כך נכנסים יתר הילדים, השירה בפיהם ושיבלים בידיהם. אחרי הקפה סביב השולחנות האמצעיים, הגישו את השיבלים לזקן החברים, שהשיב לילדים בפסוקים מהאגדה, על הפסח בימי הבית השני. באותו ה"סדר" נוכח גם מזכיר האינטרנציונל הסוציאליסטי, דז'ון בראון, שנשא דברו לחוגגים: הוא הזכיר את התקופה כשישראל ישב על אדמתו, ובחג הפסח היו מכל כנפות הארץ עולים ברגל ירושלימה להביא לכוהן גדול את קרבן הפסח, במחולות ובריקודים. והנה עכשיו, הטקס הזה מזכיר לו במקצת את התקופה ההיא.
[...] בשנה זו הסבו עמנו ב"סדר". ז. אנוכי, א. שטיינמן והמשורר אורי צבי גרינברג. המשורר גם ענה על ארבע הקושיות בקריאת אחד משיריו "על חלוצי העמק". שינויים גדולים [בחג] לא הוכנסו באותה השנה, אולם התחילו כבר לטפל בהגדה, ובפעם הראשונה שר הציבור "הא לחמא עניא".

י. אדלשטיין

אורי צבי גרינברג, היה אז קשור בחייו ובשירתו לתנועת העבודה ובמיוחד לחלוצי העמק, כך כתב באותם הימים באחד משיריו:

רוח הקודש, לפי שעה בעובי המאורעות מקננת. היא מרכינה את ראשה הזורח בברכה בפני גשמיותו, העולה על קרקע העניות הכללית שבכנען.
השכינה מוצאה תיקונה דווקא כאן: באיי החולין שלנו ועבודת הפרך בארץ הקדושה.

ועוד מרשימותיו של י. אדלשטיין[7]:

[תרפ"ו – 1926]. ועדת התרבות, יחד עם כמה חברים "ישבו על המדוכה", ודנו על שינויים ותיקונים שיש להכניס ב"סדר". הם באו למסקנה, שיש להשאיר בטקס את המבשר על מצב הקמה. הילדים נכנסים עם העומר ושירה חדשה בפיהם:

* הדף הפותח של ההגדה יטבתה *

כְּתב: עפרה חרמוני ▪ עיטור: שרה יהב

"זרע איכר, זרע כל השדות תבואה". אחרי זה ילד שאל ארבע הקושיות, שחיברו הילדים בבית־הספר. את אותו ה"סדר" חגג אתנו הסופר הישיש אז"ר, והוא ענה על הקושיות. בנוכחותו בפסח זה, האציל מרוחו על כל הציבור: הוא באמצע וסביבו ה"נכדים". משוחח, שר שירים חב"דיים ורוקד עם כולם. היה זה פסח שנחרת בלב. לאט לאט הלך ונוצר הווי מיוחד של ה"סדר". באותן השנים הנהיגו גם מנהג של ביקורים במשקים השכנים אחר ה"סדר". תיכף לאחר הסעודה, היו רותמים עגלות, וחברים בהמוניהם יוצאים לביקורים. היו באים למשק השכן, נכנסים לחדר־האוכל, טועמים ממה שהכינו, יוצאים בריקוד נלהב, וישר לעגלות, אגב יריות באוויר – למשק השני. שנים מספר שמרו על המנהג הזה, עד שפרצו המהומות בשנת 1929.

[תרפ"ט – 1929]. הטקס החדש שהולך ונוצר בעין־חרוד, מתחיל להכות גלים. ועם עלייתנו לנקודה החדשה [בקומי], גובשה ההגדה, שהכילה חומר מגוון מההגדה המסורתית ופרקי מקרא אקטואליים.

[תר"ץ–תרצ"א – 1930–1931]. עם ה"סדר" הראשון בחדר־האוכל הבנוי בנקודה החדשה [על גבעת קומי] מביאים כבר את העומר הרבה עשרות ילדים, שגדלו לנו במשך השנים, ושירת העומר בפיהם. ובאותה השנה, נוצר גם "ריקוד העומר", [שרקדה אותו] קבוצת ילדות בוגרות. את הריקוד הזה היו רוקדים בחדר־האוכל לאחר הבאת העומר והיה משלים את הטקס. החיפושים ליצירת טקס מקורי ב"סדר", נמשכו: גם קישוט העמודים והקירות של חדר־האוכל הוכנס בתור גורם חשוב בחג; ובחיפושים אחרי הטקס ההולם את רוחנו, באים לידי מסקנה, שיש להפוך את קציר העומר לנחלת כל הציבור.

זרבבל גלעד חיבר אז את "שיר מאגדי העומר" ופוסטולסקי הלחין לו מנגינה שהיו שרים בשדה בשעת אילום השבלים הקצורות:

נְאַגֵּד אֲגֻדִּים בַּבָּר,
נְאַלֵּם אֲלֻמּוֹת בַּכָּר –
עֹמֶר תְּבוּאָה חֲדָשָׁה.
הַמְּלִילוֹת רַכּוֹת־גַּרְעִינִים,
זַרְעֵי הַבְּרָכָה עוֹד סְפוּנִים –
עֹמֶר תְּבוּאָה חֲדָשָׁה.

נְצוֹר מִצַּר מִתְנַקֵּשׁ,
מֵחֹרֶב, רוּחַ שׁוֹדֵף וּמֵאֵשׁ –
עֹמֶר תְּבוּאָה חֲדָשָׁה.
אֲדָמָה תִּשָּׂא תַגְמוּל,
בָּרוּךְ בְּיָדֵינוּ הַיְבוּל –
עֹמֶר תְּבוּאָה חֲדָשָׁה.

תכנית מודפסת ראשונה של ה"סדר" בשנת תרצ"ד 1934

בתכנית זו מופיע לראשונה שירו של משה טבנקין במנגינתו של פוסטולסקי: "שיר קציר העומר", שחוזר ומופיע בכל ההגדות הבאות של עין־חרוד. זהו השיר הפותח את טקס קציר העומר ואת ליל ה"סדר". וכך סיפר משה טבנקין על חיבור השיר: "כשהייתי בן 13 באו אלי פוסטולסקי, שפרוני ואולי גם נחום בנארי ואמרו שעלי לעזור להם – לכתוב שיר למנגינה שפוסטולסקי חיבר, שיר שהילדים יוכלו לשיר אותו. הם קראו באזני מתוך המשנה[8] על טקס הבאת העומר המסורתי. בנארי הוסיף ותיאר לפני איך היו מביאים את העומר אל בית־המקדש והכוהן הגדול היה מקבלו. שמעתי את הסיפור, וכתבתי את השיר. ולמלים של שירי חיבר פוסטולסקי את המנגינה."

הוצא ע״י ועדת החגים של הקיבוץ הארצי השומר הצעיר וספרית פועלים /
כתב: מ. אמיתי / עטורים: שרגא וייל / דפוס השומר הצעיר, מרחביה תש״ג

שיר קציר העומר

הַשֶּׁמֶשׁ בַּמַּעֲרָב יוֹרֶדֶת, שׁוֹקַעַת,
כֻּסּוּ הַשָּׁמַיִם אֹדֶם חַכְלִיל.
מֵעֲיָרוֹת יְהוּדָה נוֹהֵר הָעָם.

בְּקוֹל מִצְהָלוֹת וּבְקוֹל חָלִיל.
תְּרוּעַת גִּיל נִשָּׂאָה בָּאֲוִיר,
קוֹל שָׂשׂוֹן, קוֹל רִנָּה וָשִׁיר.

הַשָּׂדֶה בְּשִׁבֳּלָיו עוֹמֵד לְקָצִיר,
כָּל שִׁבֹּלֶת מֵאָה שְׁעָרִים.
״בָּא הַשֶּׁמֶשׁ?״ – הַקּוֹצֵר יִשְׁאַל.
״הֵן, הֵן וָהֵן״ – יַעֲנֵהוּ הַקָּהָל.

הַאֶקְצֹר, וּבָזֶה הַמַּגָּל?״
״הֵן, הֵן וָהֵן״ – יַעֲנֵהוּ הַקָּהָל.

יחד עם התגבשות טקס העומר בשדה התחילו לשלב בקריאות ה״סדר״ פסוקים משיר־השירים וכן קטעים הקשורים לקציר ולהבאת העומר לבית המקדש.
בשנת תרצ״ו (1936) הופיעה ההגדה הראשונה של עין־חרוד בדפוס.[9]

טקס קציר העומר בעין־חרוד[10]

״והבאתם את עומר ראשית קצירכם״

בשעה 4.00 מתכנס ציבור החברים, הקוצרים, המערמות, המחוללות והילדים על כיתותיהם מדרום לחדר־האוכל. הילדים עונדים את תוויות החג לחברים ולאורחים. שיירת המכוניות פונה לשדה־הקציר.
תחילתו של טקס הקציר בשעה 4.45

* שרגא וייל / הקיבוץ הארצי ● 1953 *

נֵצֵא
הַשָּׂדֶה
נָלִינָה
בַּכְּפָרִים
נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים, נִרְאֶה
אִם פָּרְחָה הַגֶּפֶן, פִּתַּח
הַסְּמָדַר, הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים
הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ
וְעַל פְּתָחֵינוּ כָּל מְגָדִים

שרגא וייל: הגדת הקיבוץ הארצי ● 1953

סולו
והיה כי תבואו אל הארץ
אשר אני נותן לכם
והיה כי תבואו אל הארץ

הקהל
וקצרתם את קצירה
והבאתם ראשית קצירכם
עומר עומר עומר עומר
ראשית קצירכם

חלילים
הגשם הגשם חלף הלך לו.

קריאה
ובני ציון גילו ושמחו...
כי נתן לכם בעתו
גשם, יורה ומלקוש

שירה
הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו,
הניצנים נראו באו״ץ, עת הזמיר הגיע
וקול התור נשמע בארצנו.
התאנה חנטה פגיה והגפנים
סמדר נתנו ריח.

ריקוד העומר

קריאה
שאי ברכה את ארצנו,
בת שדות והרים,
האביב במבואיך.
לחן זך, חרישי ידובבו אוהביך
ציירוך גוונים בדמעת אהבה.
בראשי פסגות ושיאים נצבת לראווה
כולך תפארת־חג שקויית חדווה –
לקראת יום היקיצה.

מקהלת בנות
כפינו נשא אל מרום,
בפינו תפילת השלום
על שדה וכר, על שיח בהר,
על שדה שהזהיב ביום שמש וזיו
שאי ברכה!

שפתנו תפילה תדובב,
תוחלת פועמת בלב
כי ציון על תילה
תבנה לתהילה
ומכל קצוות העולם
ינהרו בני העם –
זו הברכה!

קריאה:
וידבר ה׳ אל משה לאמור: דבר אל בני־ישראל ואמרת אליהם: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכוהן.

קריאה
מפני מה אמרה תורה:

וזה תיאורו של יצחק מיכאלי, איש עין־חרוד, את טקס קציר העומר בפסח תרצ״ז (1937).[12]

עם צלצול הפעמון בשעה הרביעית שלאחרי הצהריים התכנס הציבור ליד חדר־האוכל ולפי הוראות המארגנים הסתדרה התהלוכה משני צידי הכביש היורד בואכה בניני המשק. עתה באו הקוצרים מאנשי קבוצת החצירים וחרמשיהם על כתפיהם, והם צועדים בתווך לראש התהלוכה, שם מקומם. מאחוריהם הבנות המערמות בקלשונים והן כפרחים פורחות בשמלות החג הצבעוניות והמחוללות לבושות לבן אחריהן תבואנה, והן יפות מאוד, וזקופות כנושאות כדים על ראשן. עתה תור הילדים המלקטים, עם מורותיהם יצעדו וביניהם גיליתי את בננו יוסיפון והוא פזיז וחופז ועליז ככולם ואף מרבה משובה. רק אחרי הילדים יבוא הקהל כולו, משפחות משפחות, צעירים ומבוגרים ואף הורים זקנים עמנו.

ליד האורווה פנתה התהלוכה וסבבה מערבה אל השדה שבמערב, הגובל עם הבנינים החדשים. התהלוכה השתרעה לכל מלוא אורך הדרך והשירה פרצה פה ושם עד הגיעה לחלקת השדה המסומנת. עתה התרכזה המקהלה בפינת החלקה ממערב והציבור כולו ממול, במזרח. היתה השראה מיוחדת במעמד זה, בשעות בין הערביים וכל שדה הקמה, המכה גלים ברוח הקלילה המערבית, לפנינו.
״השמש במערב יורדת שוקעת״, זה דבר השיר בראשית טקס הקציר והנה מתוך הקמה, במרחקים מציצים פה ושם הנוטרים עם רוביהם על שכמם. אכן, ״אחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת בשלח״. ובעוד המקהלה שרה את השיר צועדים הקוצרים ונערכים אל מול פני הקהל, איש איש וחרמשו מוכן בידיו האמיצות, והם כולם בחולצות לבנות. מה נפלא מעמד זה ונאצל, והוא משווה הוד קדומים לחיינו החדשים. חזר ונתקשר הקשר לאדמה, היא אדמתנו. הנה נטוו החוטים למעבר הדורות.
עתה החל הקציר לקצב השירה ״לא לחם קלוקל״, ההולכת ונשנית, מפעם לפעם יניפו את חרמישהם והם הולכים ומתקדמים בקצירם וכל קוצר ישאיר מאחוריו שובל הגל הקצור ההולך ומתארך. ובעוד אחרון הקוצרים מסיים את שורתו ייצאו המערמות ובקלשוניהן יערמו את התבואה לערימות, ערימות, סדורות בשורות לפי הסדר. עתה פרצו הילדים ועטו על הערימות מאלמים אלומות בשירה ״פנימה השיבלים״ ורשרוש השיבלים נישא בדממה ועונה כהד לרחשי הלבבות.

"שיר השירים"
– איור: ליליאן

כִּי הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר
הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ:
הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ
עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ
וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע
בְּאַרְצֵנוּ:
הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ
וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ
רֵיחַ:

קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה זֶה
בָּא
מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים
מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת:
דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי
אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים:

אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ
הַיָּפָה בַּנָּשִׁים
אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ
וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ:
דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ
לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם:

* אריה חצור: הגדת גבעת-ברנר ● 1956 *

והנה קמות האלומות לתחיה ונישאות בידי הילדים, אל התהלוכה החוזרת הביתה: והרי זה שדה תבואה נישא בידי הילדים. והתהלוכה ראשה כבר הגיע לחצר ואילו זנבה עדיין נעוץ בשדה הקצור. הילדים פנו עם אלומותיהם והלכו לבית־הספר ואילו הציבור איש לחדרו יפנה, עד לצלצול הקורא לארוחת ה״סדר״. חדר־האוכל, ערוך כדת וכדין, עדיין סגור ומסוגר, מוכן ומזומן לשעת הפתיחה. וסביבו כבר רוחשים, מתגודדים, המוני חברים חלקם מציצים לתוכו דרך החלונות ומה נאה המראה.
השולחנות ערוכים טורים־טורים, מכל טוב, וכולו אומר מקדש מעט. העמודים עטורי ציורים מעניני דיומא וכתבות צבעוניות אף הן בנוסח ההגדה. והכול מואר באור החשמל – ובצפון חדר־האוכל, שהנהו כעין ״כותל המזרח״ בתווך, על יריעת הבד הרחבה – תמונה רבת צבעים – מעשה ידי חברנו אפתיקר – והמסמלת את דברי ביאליק המובאים בה באותיות הדורות לאמור: ״וכי נשמע בחשך, וכי נתפלל – אוזן מי תשמע? ואם קללת אלוהים אכזריה נקלל – על ראש מי תחול? קראו לנשרים וישאו זעקתכם עד לב השמים.״ ולבסוף המשפט הגדול ״וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ.״ כך נקשט את בית־מקדשנו, את חדר־האוכל המשותף, ועוד יישמע על ה״סדר״ שלנו בבחינת ״כי מציון תצא תורה ודבר ד׳ מירושלים״.

על לידתם של ריקודי החג, מספרת רבקה שטורמן.[13]
כבר משנותיה הראשונות של עין־חרוד החלו לחפש דרכים ליצירת מסורת של חגים הקשורים בתנ״ך ועם זאת מבטאים את הווי החיים החדש שנוצר כאן. רק לאחר כחמש־עשרה שנה נוצרו דפוסים קבועים, פחות או יותר, של טקסים, שירים וריקודים.
החגים החדשים שכללו ריקודים ושירים – עוררו שמחת יצירה, הלהיבו והשפיעו על האמנים ואנשי הרוח שחיו בעין־חרוד לחפש שרשים מקוריים.
הריקוד הראשון שנוצר עבור טקס העומר היה ״אשירה לה׳״, שמנגינתו חוברה על־ידי פוסטולסקי. מאוחר יותר הועבר ריקוד זה לחדר־האוכל – לליל־הסדר, מתוך מחשבה שהוא מתאים יותר לחלק המסורתי. לכוריאוגרפיה של הריקוד הזה חיפשתי אחר שרשים מקוריים במוזיאונים – בהם מצאתי ציורים מתרבות מצרים העתיקה, פסלים וממצאים ארכיאולוגיים מתקופת יציאת מצרים.
התלבושות – נגזרו בהתייעצות עם אתר ז״ל, לפי התלבושות של כהן. כך הופיע על השמלה האפוד – מקושט מלפנים ומאחור באותיות ארמיות, שהן אותנטיות וגם דקורטיביות.
אם חיפשתי את ההשראה לריקודי התנ״ך באמנות העתיקה – המצרית בעיקר, הרי בשביל ריקודי האביב פניתי למקורות עממיים.
ביקרתי בהזדמנויות שונות, והשתתפתי בריקודי שכנינו הערבים, כן התרשמתי מהריקודים.
רבות־השפעה היו הפגישות והלימוד אצל שרה לוי־תנאי ורמת־הכובש שהקנתה ריקודים מסורתיים תימניים, על האלמנטים – המקצבים והשירים שבהם.
מתחילת עבודתי עם הילדים בבית־הספר, השתדלתי להגיע יחד אתם לסגנון המקורי הרצוי לי – ברוח הריקודים התימניים, בצורה משחקית עליזה ומלאת שמחה. רציתי תמיד לסגנן את הריקוד ברוח ישראלית חדשה – ותמיד בשיתוף עם הילדים. זה היסוד לריקודי הילדים בעומר.
ומעניין שהרבה מריקודי הילדים האלה, שנוצרו וגדלו יחד עם הילדים בעין־חרוד, הפכו ברבות הזמן לנכס לאומי בריקוד הישראלי לילדים ולמבוגרים ונתפשטו בשאר הישובים בארץ ובמיוחד בקיבוצים.

הביאו עומר בפסח?
מפני שהפסח זמן תבואה הוא.
אמר הקדוש־ברוך־הוא:
הביאו לפני עומר בפסח,
כדי שתתברך לכם תבואה בשדות.

ריקוד
ומלאו הגרנות בר.

הכרזה
עומר ראשית קצירנו,
תרומת קודש לקרן הקיימת לישראל!

הקהל עונה
קודש לגאולת האדמה.

שירה
והניפו והניפו
עומר עומר זה הניפו
עומר תבואה חדשה.
ברכת ארצנו, ברכת ארצנו
ארץ־ישראל.
ברוכה הארץ, ברוכה ברוכה.
ברוך, ברוך כל בית ישראל.

קריאה
ואתה איש עין־חרוד, בקצרך את קצירך הראשון, שהוא הקציר הארבעים ואחד בשדותיך אלה, בעמק הזה אשר לרגלי הגלבוע, בשנת י"ד למ־דינת ישראל – זכור תזכור את בנינו וחברינו האמיצים והטהורים, אשר קידשו את שם ישראל בגבורה במסרם את חייהם הצעירים על קוממיות עמנו.

ומשדותיך אלה, שלח את ברכת חג החירות לחיי־לינו בצבא ההגנה לישראל, העומדים דרוכים על משמר גבולות המולדת: חיזקו ואימצו אחים, עוד נזכה לכתת את החרבות לאתים ולקצור ברינה את עומר שדותינו – וסוכת שלום פרושה על תבל כולה.

שירת "קציר העומר"[11]

הכרזה
השדה בשיבליו עומד מחכה לקציר.
הנף תרמשך היוגב.

הקוצרים קוצרים

הקהל שר
לא! לא לחם קלוקל, שלו ודגן שמים –
לחם עצב תאכל, פרי עמל ידים.

המערמות מערמות

הקהל שר
ומלאו הגרנות בר
והיקבים תירוש ויצהר
תרננה פרזות
עומדות על תילן
והשמים יתנו טלם

קריאה
שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה,
משאת נפש כל נביא וכמיהת לב כל חוזה,
שחלום איני חולם ודמיון איני הוזה –
שאמת המחזה.
שראיתי במו עיני בנפול הזרע ביזרעאל
מידי קומץ אלמונים, מזי־רעב ובני־בלי־צל
והנה אלומתם תתרומם ותתגדל –
במדינת ישראל!

הכרזה
השיבולת, את היי לאלפי רבבה!

הקהל עונה
שנת תבואה חדשה!

רקודי עם ושירה
של ילדי כתות א, ב, ג, ד, ה.
"והטיפו ההרים עסיס
וכל הגבעות תתמוגגנה."

תם הקציר

הגדת גבעת ברנר (1956)

התוכן האידיאי ודפוסי החג

בפני העוסקים בעיצוב החג, עמדה הבעיה איך למזג את התוכן האידיאי החדש עם דפוסי החג המסורתיים. וכותב בנדון נחום בנארי:

> בתור בעיה כללית עמדה לפנינו השאלה: איך ממזגים את התוכן האידיאי עם החומר המסמל, וליצור משני אלה מסכת אחידה בעלת תחושה חגיגית, שתהא חדורה חוויה פנימית, ובאותו זמן גם שלמה בביצועה האמנותי, בהופעה. את הדרך לכך מצאנו בהנחה, שהחג הוא הגיבוש הסמלי של החיים ההוויים במשך כל ימות השנה, אלא שברגע ידוע מעלים את יסודות החיים האלה לצורה סמלית בהופעתה החגיגית.
>
> אלמנט נוסף, שהיה חדש וחשוב מאוד בחג הקיבוצי היה תחושת היחד. בעוד שבגולה ובחברה המסורתית בארץ־ישראל חגגו חג הפסח כחג משפחתי מובהק הרי בעין־חרוד מראשיתה התגבשה קבוצה גדולה, מעין חברותא, שחגגה יחד.

חג ומסורת־חג דורשים טקסטים קבועים ותבנית טקסית קבועה. הנחה זו מחייבת ויתור על ספונטניות. וכאן התהוותה סתירה, שהרי לשולחן ה״סדר״ הקיבוצי בראשיתו ישבו אנשים צעירים, רובם רווקים. חברה חד־גילית, שבאו לבנות חיים חדשים כפי רצונם, שנוגדים את השגרה, הקביעות והחזרה. החיים היו דינמיים והחברים רצו להתבטא בספונטניות מתמדת ומשתנה. לשם כך נדרש ארגון, תכנון, והגדה מקומית, ובסופו של דבר מיסוד ה״סדר״ (ו״סדר״ פירושו – של״סדר״ יש סדר!) לא גרם לקפאונו. הוכיחה זאת ההגדה של פסח של עין־חרוד, שמאז תרצ״ו ועד היום יש בה ובמהלך ה״סדר״, דינמיקה והתפתחות גם אם היא הגיעה לעיצוב וקביעות.

הטקסטים המשמעותיים הנקראים בהגדה הקיבוצית הזאת רובם מן המקרא (ספר ״שמות״ בעיקר) ולא מהמדרשים ומספרות חז״ל (למשל, כאגדה על ״ארמי אובד אבי״ – דברים כ״ו, ה׳–ט׳) כנהוג בהגדה המסורתית. יש בכך משום חידוש מהותי, שבא לבטא את המֶרד, כביכול, של ראשוני החלוצים כנגד ״המסורת הגלותית״. שהרי המדרשים והתלמוד נחשבו באותם הימים ל״תרבות הגולה״, ואילו עַם החוזר למולדתו והמחדש כאן את חייו, וחלוציו מתיישבים בעמק יזרעאל, יש להם צורך לבטא את שאיפתם להתערות באדמת הארץ על־ידי הזדהותם עם מסורת התנ״ך ועם האפוס והפתוס שבתיאורי יוצאי מצרים הנודדים ארבעים שנה בדרך סיני לארץ־ישראל. הזדהות זו אכן באה לביטוי בהגדה הקיבוצית הראשונה, שעורכיה ראו את מימוש הגשמתם הציונית מסומל ביציאה מ״בית עבדים״.

ובענין זה כותב יהודה שרת:[14]

> משחזרנו אל עצמנו, ופסוקי יציאת מצרים מאירים לנו מן המקרא – והנה לא כולם זכו להיכנס ל״הגדה של פסח״. עתה רשאים גם אנו לומר: רבותינו, מה אתם

ליקטתם בדורותיכם, אף אנו זכאים ללקט בדורנו. חוש טמיר קרא לנו, לתלויים על בלימה, להיאחז בחומר הספרותי הראשוני של שעבוד מצרים שבמקרא. שלא מדעת נמשכת ידינו, שנה שנה ללפות פרקים אלה כלפות אבני־יסוד מתוך מפולת העבר. לתת להם פיתוחים בכלי המבע אשר ברשותנו.

משחלפו עלינו מספר שנים, בהם נהגנו לפתוח את הסדר בפרשת "שעבוד מצרים" שבחומש, מדיבור המתחיל "וימות יוסף" – הוכינו פתע תהיה על עצמנו: וכי מה ראינו פסול ב"הא לחמא" וב"מעשה ברבי אליעזר", וב"אמר רבי אליעזר" שלא הכנסנום לתוך הגדתנו. האם יהא זה ממידת המהפכה להתנכר לכך? למה לא "לחשוף נשכחות" אלה? האין בהן כדי להזין את נפש הדור המחדש?

בסדר פסח של עין־חרוד שאלו הילדים בשירה את "מה נשתנה" המסורתי (בלחן של פוסטולסקי); אבל שאלו גם בעל־פה שאלות מקומיות ואקטואליות כואבות:

★ מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?
שבכל העולם כל בית עושה "סדר" לעצמו – ובעין־חרוד עושים את ה"סדר" לכולם יחד.
★ שבכל העולם ישנם עניים וישנם עשירים – ובעין־חרוד כולם שווים.

ובשנות המאורעות ובשנות השואה שאלו הילדים:

★ מדוע שונאים את היהודים בכל העולם?
★ מתי ישוב עם ישראל לארצו?
★ מתי תהיה ארצנו כגן רווה?
★ מתי יהיה שלום ואחווה בכל העולם?

לשאלות הילדים היה משיב לרוב אחד מ"זקני העדה", ב"עבדים היינו" בגלויות, ובמה שונה חירותנו בארץ־ישראל.

על האקטואליה בהגדה הקיבוצית

מנהג היה לטבנקין בקיבוצו לאזכר בסדר־פסח את "יציאת מצרים" של דורותינו ודורנו ובכך לשוות אקטואליה לסיפור ההיסטורי. כי ההתייחסות האקטואלית כלולה בציווי החינוכי: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח."

פירושו להינתק לדקות ספורות ומדודות מהטקסט של ההגדה – ולהקשיב לדברים שבעל־פה בכדי לקשור עבר בהווה עם מבט לעתיד.

תשובה של יצחק טבנקין לקושיות הילדים בליל־הסדר:

עבדים היינו לפרעה במצרים – עבדים היינו לפרעונים במצרים, לפארוקים ולנאצרים; לשולטנים בתימן ואלג'יר, פרס ודמשק; למלכים בספרד, לצארים ברוסיה, לקייזרים בגרמניה, ולאילי כסף ונפט באמריקה.
עבדים היינו לפרעה במצרים ויעבידנו בפרך.
ונבן לו ערי־מסכנות את פיתום ואת רעמסס;
את קיוב, מוסקבה ופטרוגרד, ברלין, לונדון וניו־יורק, בפריס ובטולדו.
ונצא משם במרד־עם, ביד חזקה עובדת ולוחמת.
בזרוע נטויה, משחררת.
ואילו לא השתחררו אבותינו מגלות מצרים, היינו גם אנו וגם בנינו ובני־בנינו משועבדים כעבדים בגלות.
על־כן השתנה ליל הפסח מכל הלילות, שבו נספר ונזכור את יציאת מצרים מעבדות לחירות. משעבוד לגאולה.
כי גם אנו יצאנו מבית־עבדים ומגיא ההריגה;
ובונים בית בל־יימוט לנדחי־ישראל ממערב ומזרח על אדמתנו זאת.
ונוסיף לחוג בבית זה ולקדשו כאות גאולה לכל אדם ולכל עם לקוממיות, ללא כניעה. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות,

שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה - הלילה הזה כולו מצה!

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שאנו מסובין באן בסעודה כלנו, אבות ובנים, שבת אחים יחד!

מה נשתנה הלילה הזה השתא, שאנו בני־חורין במדינת ישראל והשערים פתוחים לשבי גולה!

מה נשתנה הלילה הזה, שבו אנו שמחים באביב ובחרות ועוד טרם הקיץ הקץ על שעבוד הארם וגוי אל גוי עוד ישא חרב!

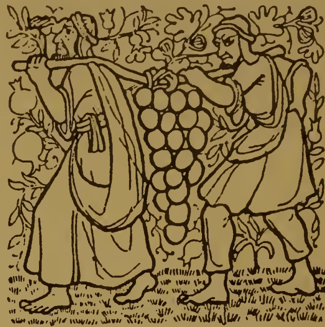
עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו

יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואילו לא הוציא הקדוש־ברוך־הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים.

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב. איש וביתו באו: ראובן, שמעון, לוי ויהודה, יששכר, זבולון ובנימין, דן, נפתלי, גד ואשר. ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד, ותמלא הארץ אותם. ויקם מלך חדש על מצרים ויאמר אל עמו: הנה עם בני־ישראל רב ועצום ממנו, הבה ונתחכמה לו פן ירבה.

דף מהגדת עין־חרוד, עליו רשם טבנקין את תשובותיו לקושיות הילדים

וַיִּשְׁלַח

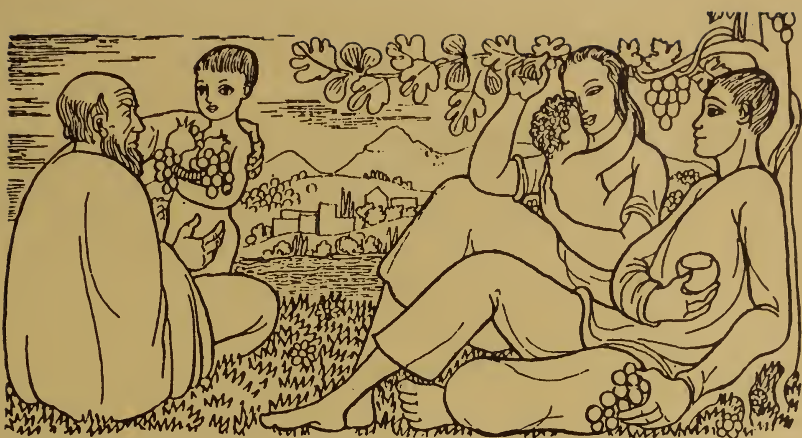

מֹשֶׁה אֲנָשִׁים לָתוּר אֶת אֶרֶץ
כְּנָעַן וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת הָאָרֶץ
מִמִּדְבַּר צִן עַד רְחֹב לְבֹא
חֲמָת: וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ
מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ
בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן הָרִמֹּנִים וּמִן הַתְּאֵנִים:

וַיָּשֻׁבוּ

מִתּוּר הָאָרֶץ וַיְסַפְּרוּ וַיֹּאמְרוּ
בָּאנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ
וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה
פִּרְיָהּ: אֶפֶס כִּי עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים
בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם:
לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעָם כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ:
וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ
הִוא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי
מִדּוֹת: וַיַּהַס כָּלֵב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר
עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוּכַל לָהּ:

לימים, בשיחה לפני רכזי תרבות של הקיבוצים, חיזק טבנקין את העיקרון שבתשובתו לקושיות פסח, ואמר:

כל אדם צריך לחוש עצמו – כאילו הוא היה בידי היטלר.
היטלר היה נורא מאשר פרעה.
גרמניה ופולין ואירופה היו הנוראים שבבתי־העבדים,
לכן, בנוסף ליציאת־מצרים, צריך שיהיה אִזכור בליל־הסדר גם לשעבוד הנאצי.
לא כזכרון למה שהיה ביציאת מצרים, אלא כאזכרה וזכרון לעתיד:
"זכור! שלא יקרה כזאת שנית".
לכן צריך להכליל בסדר פסח גם חלק אקטואלי על השואה ומציאות ימינו.

מסורת הקישוט לסדר פסח

הקישוט הוא קבוע וכמעט לא משתנה. הוא מורכב מפרחי־בר ומציוריו המיוחדים של חבר עין־חרוד, הצייר חיים אתר ז"ל. הציורים משלבים אלמנטים מהאמנות היהודית המסורתית (דמויות חיות – צבי ואילה שלוחה, אריה וכד' מנורת שבעת־הקנים ועוד) עם חלקי פסוקים מהמקורות ומההגדה של פסח.

כדי לשמור על נאמנות ל"מסורת הקישוט" שהתגבשה במשק במשך השנים, היתה חברה מבוגרת אחראית לקישוט, ולימדה כל שנה חברים צעירים כיצד להכין את הקישוטים. הקישוט מורכב משיבלי חיטה, שיבולת־שועל, פרחי־בר: חרצִיות, תלתן, פרגים. (לנגד עיני המקשטים מצוי תרשים מדויק של חדר האוכל ומקומות הקישוט). בהכנת הקישוט עוסקִים חברים רבים וגם ילדי בית־הספר ותכונה רבה מורגשת בפעולה משותפת זו.

קישוט של חדר־האוכל לכל חג וחג הוא קבוע. אולי בא כאן לביטוי הצורך העמוק למסורת נמשכת. וכמו הקישוט כך גם עריכת השולחנות היא קבועה ועוסקים בה בדרך כלל אותם החברים מדי שנה בשנה.

חג הפסח בגן הילדים בעין־חרוד

במקביל להתפתחות החג בחברת המבוגרים, התפתח החג גם בגן־הילדים. הגננות והמטפלות היו מושפעות מהלך הרוחות הכללי בקיבוץ ליצירת חג מקורי הצומח מתוך חיינו בארץ. בשנים הראשונות לא היה נהוג לחגוג בגן את החג כהלכתו. הגננת היתה מספרת לילדים מעט אגדות הקשורות בסיפור יציאת מצרים, ושרה עמהם את שירי הפסח המסורתיים. בערב החג הלכו הילדים עם המטפלות ל"סדר" ב"חדר־האוכל הגדול" של החברים. נקבעו להם מקומות־ישיבה מיוחדים.

כך מספרת אדוָה גַל בעבודתה שכתבה על חג הפסח בגנים בעין־חרוד:[15]

לפני החג ניקו את הבית, רחצו את כל הגן: קירות, תאים, קוביות, היו מקרצפים מצחצחים ומנקים. לפעמים גם מסיידים. הילדים היו משתתפים בנקיון, בכביסת

בגדי בובות, בנקיון הקוביות, הארונות. הנקיון תמיד הזכיר "ביעור חמץ".
מיד אחרי שנגמר חג הפורים היו מתחילים לספר את סיפור יציאת מצרים בהמשכים. הקימו בחצר הגן תנור מבוץ, עליו היו אופים מצות יום־יומַים לפני החג. היה נהוג לקצור את העומר במיוחד עבור הילדים, והילדים השתתפו גם בטקס העומר הכללי במשק (בשל הכפילות הזו נפסק בשנים האחרונות הנוהג של קציר עומר מיוחד לילדי הגנים). הילדים היו הולכים לשדה עם חבר ותיק תוך שירה: "לא לחם קלוקל", "השמש במערב", "שיבולת בשדה", החבר היה קוצר והילדים הביאו שיבלים לקישוט הגן. לשיבלים, הוסיפו פרחי פרג, חרציות ותורמוסים. היה סידור קבוע של הקישוט על הקיר.
במקום המרכזי בגן היו מעמידים שולחן ועליו כל סמלי החג: הגדות (מסורתיות) שונות, צלחת פסח, כוס אליהו הנביא. במרכז האולם הציבו סל מקושט, שבו שמים הילדים את השיבלים עם פתיחת המסיבה. כל ילד מכין לעצמו אלומת שיבלים ואתה הוא נכנס בתחילת המסיבה. וזה סדר ה"סדר": הטקס בגן מתחלק לשני חלקים עיקריים: האחד מוקדש לאביב והשני – לסיפור יציאת מצרים.

האביב כולל את הבאת העומר – כניסת הילדים עם שיבלים וכן ריקוד המבשר את בוא האביב. משמסתיים חלק האביב מתחילים לספר ביציאת מצרים. כאמור עד לפני 10–12 שנים למדו הילדים בעל־פה קטעי קריאה. הם דקלמו, שרו, שאלו את הקושיות – וההורים באו רק לחזות בילדיהם. הגננת היתה מספרת את סיפור יציאת מצרים, וכל פעם היה אחד הילדים "מדקלם קטע". היו קטעים שהגננות עצמן חיברו, כדי שיתאימו להבנת הילדים, לדוגמה:

כָּל יוֹם עַמּוּד עָנָן, עַמּוּד הָאֵשׁ – כָּל לֵיל
מַרְאִים לָנוּ הַדֶּרֶךְ לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.
קָשָׁה הִיא הַדֶּרֶךְ, תַּנִּים וּנְחָשִׁים
אֵין עוֹד מָנוֹחַ לַטַּף וְלַנָּשִׁים.
נֵלֵךְ וְנֵלֵךְ עוֹד גַּם יוֹם וְגַם לֵיל
הֵן פַּעַם נַגִּיעַ לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל.

או הדקלום הארוך שנקרא: "פרשת הסדר" שחיברה הגננת הראשונה של עין־חרוד – נטלקה טבנקין ז"ל. הגננות הצעירות שינו את הטקס בגן – הן החלו לשתף גם את ההורים בסדר ה"סדר" בקטעי קריאה ושירה משותפת. במשך הזמן קיצרו את מסכת ה"סדר"; הוסיפו אלמנטים מסורתיים כמו כוס אליהו הנביא העומדת בראש השולחן; והוסיפו לקריאה קטעים מההגדה המסורתית; הבליטו יותר את "צלחת הפסח"; וכן מונים את כל עשרת מכות מצרים.
לסיכום אפשר לומר, שבחג הפסח בגן־הילדים העין־חרודי בולטים כמה אלמנטים, שהועברו לגן בהשראת חג הפסח הקיבוצי: חלק האביב; ההליכה לשדה התבואה לקציר העומר; הבאת העומר והכניסה עם השיבלים למסיבת החג (כפי שנכנסים ילדי בית־הספר לחדר־האוכל הגדול, בסדר־פסח). הקישוט בגן – דומה לקישוט בחדר־האוכל.

החג כנייר לקמוס בנפש הילד

אם נכונה ההגדרה, שחג תפקידו לבטא זכרון משמעותי לעדה, והוא ערך מונחל מאב לבנו, מהעדה לבניה, וזאת במבנה טקסי ובשימוש בסמלים ובפעילויות שנקלטים בחושים – אז הבה נבחן אם אמנם נספג הטקס, העומר וה"סדר" וחג הפסח כולו בלבותיהם של ילדים ראשונים בקיבוץ כחוויות ילדות. בכמה אגרות של בני עין־חרוד, שנפלו במלחמת השחרור, מצאתי עדות לרשמי חג אלה.
כותב רפי מלץ ז"ל במכתב מ־2.4.1945, והוא אז כבן 18:[16]

> עבר ה"סדר" על שאונו והמונו, על כל היופי הרב שבו [...].
> זוכר אני שהייתי קטן יותר, הייתי יושב ב"סדר", והייתי חושב כל רגע: הנה רגע זה כבר לא יחזור שנה שלמה, וכל כך הייתי מצטער על זה.

ולפני ה״סדר״, כל הציפיה אליו – שיבוא, וכשבא – כעין צער על זה שהוא כבר עובר [...]

והלל לביא במכתב מ־14.4.1946 (בן 17)[17]

זוכר אני עוד מקטנותי שתמיד בלבשי את בגדי הפסח החדשים הייתי מעטה על עצמי גם את החג. מרגע זה ואילך הייתי חגיגי, הייתי חי את הפסח וכולם היו כל־כך טובים ואהובים עלי, הכול נראה לי חגיגי וצוהל, לבי היה קל, כולי הייתי כל־כך קל ונוח לאחרים ולעצמי. אותה הרגשה היתה תוקפת אותי שנה־שנה והייתי נושאה עמדי במשך כל ערב ה״סדר״ וגם השנה אפפתני הרגשה כזו... וכמו שאמרתי לך [...] התאספו החברים בחצר והסתדרו ליציאה לעומר, בראש התהלוכה הקוצרים כשחרמשיהם על כתפיהם, אחריהם המאַלמוֹת, הרקדניות, ילדי בית־הספר, ואחר־כך כל חברי המשק שצעדו בערבוביה, ללא סדר. הגיעו לחלקה היעודה, לקציר העומר. הקהל הסתדר בחצי מעגל סביב לחלקה, בתווך עמדו הקוצרים, לידם המאלמות ובצד ישבו הרקדניות וקבוצת מחללים. הטקס נפתח בנגינת חלילים ולאחר הקראות אחדות שרו את ״לא, לא לחם קלוקל״, ולפי הקצב התחילו הקוצרים לקצור. ראשון התחיל לקצור אחד החברים הוותיקים,

* איור לחג הפסח / דודו רוט (אפיקים) *

אשר מבלה פה במשק כמעט 25 שנים, חבר אשר חי ומתלבט עם המשק הזה. אחריו התחיל בנו, נער צעיר, רק שנתיים בעבודה, שופע עזוז ומרץ, שלישי – עולה מיוון, הנמצא כבר חמישה חדשים בארץ ואצלנו, גם פניו שזופים, וגם ידיו מיובלות, אח הוא ליצירה הגדולה המתרקמת פה בעמק; אחריו – שוב עולה אבל זה רק עתה הגיע, לפי חודש בערך, וגם הוא כבר נקלט בעבודה. פניו עוד אינם שיזופים כל־כך, הם עוד ״מתקלפים״ מהשמש, אבל גם הוא מסתגל כבר; אחריו חייל משוחרר שזה עתה חזר לעבודה; אחריו חייל הנמצא בחופש, חייל בלי מדים. כל אלה שרשרת אחת. וזו השרשרת הנתונה על רקע הגלבוע ומי אשר עין לו בוחנת ויראה את הילת ההוד על הגלבוע, אשר נעטרה עליו במוֹת שאול והיא

זורחת עכשיו שוב, היא זורחת שוב זה עשרים וחמש שנה, מאז נגאל העמק הזה, מאז קיבל העמק והחל מאכסן בתוכו לא גבורת שאול יחידה, אלא גבורות שאול רבות, כמספר כובשיו וגואליו של העמק.

הגדת גבעת–ברנר

מעין סיכום

אם נסכם את תרומתו של קיבוץ עין־חרוד בעיצוב חג הפסח הקיבוצי נוכל לציין, שטקס קציר העומר הוחל בטיפולו בעמק־יזרעאל במחצית השניה של שנות השלושים, כשמרכיבי היסוד של הטקס הם: יציאת הציבור כולו לשדה הקציר – ילדים, חברים ואורחים, למגע חושי של האדם עם האביב בטבע, כאשר הטקס משתדל להביע תודת עובד האדמה על ראשית יבול התבואה, על־כי האדמה נענתה ונתנה יבולה לעת אביב – "עומר תבואה חדשה".

הטקסט התכני הוא מהמשנה, כדו־שיח בין הקוצרים לקהל, אליו מתלווים שירים שחוברו על־ידי בני הקיבוץ, חברי עין־חרוד (משה טבנקין וזרבבל גלעד) ובהלחנת הקומפוזיטור איש הקיבוץ – שלום פוסטולסקי. בראשית שנות הארבעים מצטרף מרכיב נוסף למסכת זו – ריקודים בשדה בעיצובה של הכוריאוגרפית רבקה שטורמן, אף היא מעין־חרוד.

כל אלה כחוליית־חיבור לפתיחת סדר פסח קיבוצי, בפרק האביב, כאשר השיבלים שנקצרו והובאו מהשדה לאולם־האוכל נישאות בחגיגיות בידי ילדים וחברים בוגרים.

כעבור עשור (תש"ד) ישלים את טקס העומר הרועה המלחין מתתיהו שלם (בית־אלפא – רמת־יוחנן) בשיתוף עם הכוריאוגרפית חברת קיבוצו – לאה ברגשטיין.

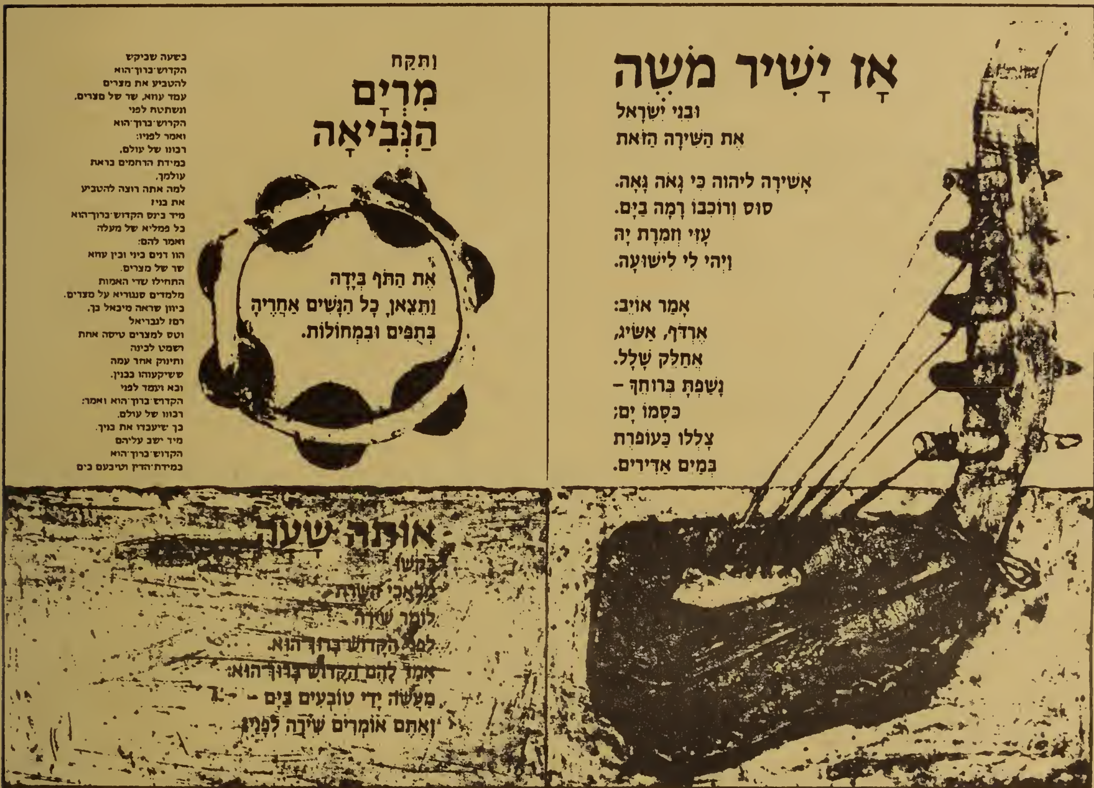
תבנית זאת, עם טקסטים ושירים אלה – מזינים בעיקרם את מסכת טקס העומר עד היום לרוב באותם קיבוצים שהם מגדלים תבואות.

אשר להגדה: הגדת עין־חרוד, כמו הגדות גבעת־ברנר ויגור, היא מההגדות הראשונות של הישובים הקיבוציים (תרצ"ה–תרצ"ו). המשך גיבושה של הגדה קיבוצית נעשה על־ידי המלחין יהודה שרת ב"סדר של פסח, נוסח יגור 1951". הגדה מוזיקלית זאת יש בה שלמות

והיא ערוכה ברצף סגנוני, טקסטואלי ומוזיקלי־תיאטרלי כאחת. היא, לדעתי, הדגם של רוב הגדות הקיבוצים. מבין המוזיקאים שתרמו בדרכם לעיצוב ה״סדר״ וההגדה, על־פי הגדת יגור, ראוי שנזכיר כאן את ארנסט הורביץ, איש בית־השיטה וליובה רביץ איש אפיקים.

ההגדה הקיבוצית המקובלת כיום על רוב הקיבוצים, היא הגדה תנועתית־מרכזית שנערכה והוצאה לאור על־ידי ועדות התרבות המרכזיות של התנועות, ובכך יש בה אחדות המקום ואחדות הזמן. היא כוללת בתוכה: א) פרק האביב (שאינו בהגדה המסורתית); ב) מעבדות לחירות: סיפור־רצף של עבדות מצרים ויציאת מצרים. לשונו מקראית, כמסופר בספרי שמות ובמדבר, כוללת את משה הגואל, ההתנסות במדבר, הכניסה לארץ המובטחת וההתנחלות בה. (פרק שאינו בהגדה המסורתית); ג) משעבוד לגאולה – על קיבוץ הגלויות ושלמות ירושלים.

ההגדה הקיבוצית היא הגדה ארץ־ישראלית, בניגוד להגדה המסורתית, שהיא מדרשית בעיקרה, ואין בה הסיפור המקראי, ולא ביטוי לחתירת היהודים בגלויות לארץ־ישראל.

* שני דפים מהגדת התק"ם. אייר: גד אולמן ● 1985 *

הגדת הקיבוץ כוללת את סמלי סדר פסח: פסח – מצה – מרור, ארבע כוסות וכינוייהן.

ברצוני להפנות תשומת לב מיוחדת להגדה העין־חרודית, שיש בה גם התייחסות לאקטואליה של אותה שנה. כאשר הילדים שואלים את הקושיות יש בהן גם מהאקטואליות, שאלות המציקות לדור עכשיו, כאן, והן מעלות את בעיותיו הקיומיות של העם היהודי בגלויות ושל העם השוכן בציון (כמו שלום ומלחמות, עליה וירידה). לקושיות עונים תשובות מותיקי המקום. ״סטיה״ זו מההיגד הטקסי שבהגדה אל האקטואלי – מקשר את האז והיום. וזה חשוב. לדעתי. חוליה זו חסרה במהלך סדר והפסח הקיבוצי במירב הקיבוצים מתוך חשש לדיבור מאריך ולמלים של חולין. כדאי, לכן, ללמוד ולהתנסות מדוגמת עין־חרוד.

בזה לא התייחסתי להגדה המקומית של קיבוץ עין־חרוד, שלדעתי היא דורשת עריכה תכנית וגרפית נוספת.

בְּכָל דּוֹר

וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת
אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא
מִמִּצְרָיִם. שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ
לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר
בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: לֹא
אֶת אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבָד גָּאַל
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא
אַף אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם.
שֶׁנֶּאֱמַר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא
מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ
לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז:
הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו:
הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן:
מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר:
הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן:
מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב:

* דף מהגדת גבעת-ברנר. אייר: אריה חצור (1956) *

טקס העומר וסדר פסח קיבוצי קנו את עולמם בביטוים המקורי בחברה הישראלית. סדר פסח הוא החג המעוצב, המרומם ביותר בחברתנו – הוא חג של הזדהות מַרבית.

ההגדה הקיבוצית וסדר פסח קיבוצי הם דוגמה ומופת ליחס שלנו ולשימוש שלנו במקורות. זו תרומתן היוצרת של התרבות והחברה הקיבוצית למורשת העם המתחדשת.

זוהי יצירה קולקטיבית של אמני הקיבוץ – ציירים (ציירי ההגדה ומקשטי אולם החג), מלחינים, משוררים, כוריאוגרפים, מנצחים, רקדנים, זמרים, קריינים, ילדים, הורים, משפחת הקיבוץ כעדה, שלושה וארבעה דורות החיים וחוגגים ביחד קיבוצי, חוגגים על אדמתם, בחברת־עבודה בת־חורין.

בסקירתי זאת נעזרתי בארכיון עין־חרוד, מאוחד, ותודה לארכיונאית עזה רונן. כן נתונה תודתי לאדוָה סינה ולחיה אדלשטיין, חברות קיבוץ עין־חרוד, מאוחד, על עבודותיהן לתולדות ההגדה של פסח בעין־חרוד, שנעזרתי בהן; ואני חוזר ומודה פה לחברים מבני הדור הראשון והשני של עין־חרוד, שסיפרו לי מזכרונותיהם הקשורים בחג – יבואו כולם על הברכה.

[בית־השיטה]

הערות

1. "דרכה של דגניה", ספר היובל, 1962, עמ' 185.
2. מתוך ראיון ב"מעריב", ערב־פסח תשכ"ח.
3. הוצאת עם עובד, תל־אביב תש"ז, עמ' 160–163.
4. אוסקר, חוברת זכרון לאוסקר עץ־חיים, עין־חרוד, הקיבוץ המאוחד. תש"ל.
5. היומן נמצא בארכיון הקיבוץ המאוחד ב"יד טבנקין".
6. י. אדלשטיין, "ראשיתו של הפסח שלנו", עין־חרוד, פרקי יובל, הוצאת הקיבוץ המאו־חד ועין־חרוד תשל"ג. עמ' 106–107.
7. י. אדלשטיין, שם.
8. משנה, מסכת מנחות.
9. עד אז היתה מודפסת במכונת־כתיבה ומשו־כפלת (הערת המלבה"ד).
10. זהו נוסח הטקס שנערך בשנת תשכ"ב בעין־חרוד (מאוחד) והוא נהוג בה עד היום הזה.
11. ראה לעיל, עמ' 364.
12. יצחק מיכאלי, מתרמילי (מן העזבון). הוצאת עין־חרוד והמשפחה. הקיבוץ המאוחד, תשמ"ג (שכפול).
13. יומן עין־חרוד, 14.4.1979.
14. מתוך הגדה של פסח נוסח יגור, 1951. יהודה שרת (שרתוק) היה חבר בפלוגת עין־טבעון של "קיבוץ עין־חרוד" בשנים 1924–1927. עבד במחצבת עין־חרוד בגלבוע ושיתף עצמו בפועל בחיי עין־חרוד, ובמיוחד בחיי התרבות והרוח.
15. העבודה נמצאת בארכיון עין־חרוד, הקיבוץ המאוחד ובארכיון "אורנים".
16. רפי מלץ, ביקוד, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
17. הלל לביא, אגרות, הוצאת משק עין־חרוד.

כתיב וציור:
דוד אלף (איילת-השחר)

חסל

סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ כְּכָל
מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ
לְסַדֵּר אוֹתוֹ כֵּן נִזְכֶּה
לַעֲשׂוֹתוֹ. קָרֵב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה
פְּדוּיִם לְצִיּוֹן

* עמוד הסיום להגדת גבעת ברנר / אייר: אריה חצור *